

ΣΥΝΔΕΤΙΚΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ

Χρήστος Κλαίρης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην κοινή μας ανακοίνωση με το Γ. Μπαμπινιώτη "Τυπολογία τής συνδετικής σύνταξης"¹ κρίναμε ότι τα πορίσματά μας από την έρευνα τού φαινομένου στην Ελληνική είναι ευθαρρυντικά για μια ευρύτερη έρευνα των συντακτικών δομών και μηχανισμών που διαθέτουν οι γλώσσες για να καλύψουν τις επικοινωνιακές ανάγκες απόδοσης ιδιότητας.

Στη *Γραμματική*² μας υπογραμμίσαμε ιδιαίτερα την ύπαρξη δύο διαφορετικών στρατηγικών για την οργάνωση τού λόγου: την πυρηνική-δορυφορική σύνταξη και τη συνδετική σύνταξη. Στην περίπτωση τής συνδετικής σύνταξης, που μας ενδιαφέρει εδώ, δύο ονοματικοί όροι συνδέονται άμεσα μεταξύ τους αποδίδοντας ο ένας στον άλλο μια ιδιότητα. "Εδώ το ρήμα λειτουργεί σαν μια απλή γέφυρα, η οποία μάλιστα, μερικές φορές, μπορεί και να λείπει." Αντίθετα, στην περίπτωση τής πυρηνικής-δορυφορικής σύνταξης "το ρήμα κατανέμει τις συντακτικές λειτουργίες (υποκείμενο, αντικείμενο κ.λπ.) των υπόλοιπων στοιχείων, τα οποία περιφέρονται γύρω από το ρήμα-πυρήνα ως δορυφόροι."

Η μελέτη τής Ελληνικής μας επέτρεψε να δείξουμε "την ύπαρξη ενός "συνεχούς" (*continuum*) στο οποίο εντάσσονται κλιμακωτά τα συνδετικά ρήματα με ακραίο όριο τα μη συνδετικά ρήματα (τα οποία επίσης χρησιμοποιούνται στη δήλωση ιδιότητας)."

Μεταγενέστερες έρευνες³ σε γλώσσες ποικίλων οικογενειών έδειξαν την εκάστοτε άλλη πραγμάτωση τού προταθέντος συνεχούς, εμπλουτίζοντας ταυτόχρονα την τυπολογία τής συνδετικής σύνταξης.

Είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε εδώ, σε γενικές γραμμές, την περίπτωση τής Τουρκικής⁴. Γλώσσα μη ινδοευρωπαϊκή, η Τουρκική που μιλιέται στην Τουρκία, ανήκει σε μια οικογένεια τουρκικών γλωσσών που ομιλούνται από τα Βαλκάνια έως τη Σιβηρία. Τα αζερί, τουρκμέν, ουζμπέκ, καζάκ, κιργκίζ, τσουβάς είναι τουρκικές γλώσσες που με τη σειρά τους εντάσσονται σε μια

---

¹ 1999, *Proceedings of the 4nd International Conference on Greek Linguistics*, Nicosie-Chypre, p. 180-185.

² Χρ. Κλαίρης-Γ. Μπαμπινιώτης, 2005, *Γραμματική τής Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική-Επικοινωνιακή*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 433-434.

³ Christos CLAIRIS, Denis COSTAOUËC, Claudine CHAMOREAU, Françoise GUERIN (dir), 2005, *Typologie de la syntaxe connective*, Presses Universitaires de Rennes, 285 p

⁴ Για περισσότερες πληροφορίες για την Τουρκική βλ. Christos CLAIRIS, 1996, *La réforme linguistique en Turquie, La Bretagne Linguistique, Cahiers du Groupe de Recherche sur l'économie linguistique de la Bretagne*, vol. 10, Brest, Université de Bretagne Occidentale, p. 153-158.

ευρύτερη ομάδα ουραλο-αλταϊκών γλωσσών. Τα Τουρκικά στην Τουρκία ομιλούνται από τα 80% περίπου τού πληθυσμού, ο οποίος σήμερα ξεπερνά τα 70 εκατομμύρια.

Η Τουρκική εμφανίζει σαφή ονοματορηματική αντίθεση και τυπολογικά κατατάσσεται στις συγκολλητικές γλώσσες. Μεταξύ των φωνολογικών της χαρακτηριστικών να σημειώσουμε ότι το φωνηεντικό της σύστημα αποτελείται από οκτώ φωνήματα διαφοροποιημένα με τρεις φωνολογικές αντιθέσεις (πρόσθια/οπίσθια, ανοιχτά/κλειστά, στρογγυλά/μη στρογγυλά) και ότι αποφεύγει τα συμπλέγματα συμφώνων. Η φωνηεντική αρμονία, η οποία ενδεχομένως στο παρελθόν ίσχυε στο φωνολογικό της σύστημα, συγχρονικά λειτουργεί ως μορφολογικό φαινόμενο που ισχύει για τα επιθήματα, τα οποία οφείλουν να εναρμονίζονται με την τελευταία συλλαβή τής βάσης. Δεν υπάρχει μορφολογική διάκριση γένους. Ο καθορισμός τής αναφοράς (ονόματος) δεν γίνεται με προτασσόμενο άρθρο αλλά με συγκεκριμένο επίθημα, το οποίο λειτουργεί και ως δείκτης τής λειτουργίας τού οριστικού αντικειμένου. Η ισχύουσα σειρά των όρων στη σύνταξη είναι προσδιορίζον-προσδιοριζόμενο. Το ρηματικό κατηγορημα πρωτοτυπικά κατέχει την τελευταία θέση τού εκφωνήματος. Με τη γλωσσική μεταρρύθμιση τού Κεμάλ, από το 1928 υιοθετήθηκε για τη γραφή το λατινικό αλφάβητο με βασικό κριτήριο την αντιστοιχία φωνήματος και γραφήματος.

Η ΣΥΝΔΕΤΙΚΗ ΣΥΝΤΑΞΗ

Μηδενική βαθμίδα σύνδεσης

Η Τουρκική ανήκει στις γλώσσες στις οποίες η απόδοση ιδιότητας σε ένα αντικείμενο αναφοράς μπορεί να γίνει απευθείας χωρίς τη μεσολάβηση συνδετικού ρήματος ή άλλου γλωσσικού στοιχείου. Πρόκειται για τη μηδενική βαθμίδα σύνδεσης.

Ev	güzel.
σπίτι	ωραίος/α/ο
(Το) σπίτι είναι ωραίο.	

Hayat	zor.
ζωή	δύσκολος/η/ο
(Η) ζωή είναι δύσκολη.	

Erol	evsahibi.
Ερόλ	ιδιοκτήτης
(Ο) Ερόλ είναι ιδιοκτήτης.	

Στα παραπάνω παραδείγματα, που συνιστούν κανονικές πλήρεις προτάσεις τής Τουρκικής⁵, δύο ονοματικά στοιχεία συνδέονται απευθείας χωρίς τη μεσολάβηση ρήματος ή άλλου γλωσσικού στοιχείου. Από τα δύο ονοματικά στοιχεία το ένα, ο πυρήνας τής πρότασης (*güzel, zor, evsahibi*) φανερώνει την ιδιότητα ή το χαρακτηριστικό που αποδίδεται στο άλλο (*ev, hayat, Erol*) που λειτουργεί ως ενεργοποιητής τού πυρήνα.

Ο πυρήνας των μηνυμάτων αυτών είναι δυνατόν να εξειδικευτεί⁶ με τρία γραμματικά στοιχεία υπό μορφήν επιθήματος (*-dir* "παρόν", *-di* "εξακριβωμένο παρελθόν", *-miş* "ανεξακρίβωτο παρελθόν")⁷, τα οποία έχουν το χαρακτηριστικό να μπορούν να προσδιορίσουν τόσο το όνομα όσο και το ρήμα, μπορούμε δηλαδή να τα κατηγοριοποιήσουμε ως παρεπόμενα τού ονόματος ΚΑΙ τού ρήματος⁸.

Erol	evsahibi	-dir.
Ερόλ	ιδιοκτήτης	παρόν
(Ο) Ερόλ είναι ιδιοκτήτης.		

Ev	güzel	-di.
σπίτι	ωραίος/α/ο	εξακριβωμένο παρελθόν
(Το) σπίτι ήταν ωραίο.		

Hayat	zor	-muş.
ζωή	δύσκολος/η	ανεξακρίβωτο παρελθόν
(Η) ζωή φαίνεται πως ήταν δύσκολη.		

Να προσθέσουμε ότι ο ενεργοποιητής μπορεί να είναι ένα επίθημα που ανήκει στη γραμματική κατηγορία τού προσώπου (εγώ, εσύ, κ.λπ.) και που δηλώνει, εδώ, το πρόσωπο στο οποίο αποδίδεται μια ιδιότητα. Ετυμολογικά το εν λόγω επίθημα αποτελείται από ένα παλαιό συνδετικό ρήμα *er-mek/i-mek*, ανάλογο τού ελληνικού "είμαι", και ένα δείκτη προσώπου.

⁵ Για τις δυσκολίες των τουρκοφώνων για μια σωστή χρήση τής Ελληνικής βλ. Ελένη Σελλά-Μάζη, 1994, *Στοιχεία αντιπαραβολικής γραμματικής. Ελληνικής-Τουρκικής*, Αθήνα, ΟΕΣΒ, 208 σελ.

⁶ Για την έννοια τής εξειδίκευσης βλ. Χρ. Κλαίρης-Γ. Μπαμπινιώτης, 2002, Η λειτουργία τής εξειδίκευσης στη γλώσσα, *Recherches en Linguistique Grecque*, vol. I, Paris, L'Harmattan, p.83-86.

⁷ Τα αλλόμορφα αυτών των στοιχείων, όπως και όλων των επιθημάτων τής Τουρκικής, σχηματίζονται σύμφωνα με τη φωνηεντική αρμονία.

⁸ Βλ. σχετικά Christos CLAIRIS, 2005, *Le système verbal du turc, Dilbilim*, XIII, Istanbul, Université d'Istanbul, p. 131-138.

Tembel	-im.
τεμπέλης	1 ^ο ενικό πρόσωπο
Είμαι τεμπέλης.	

Güzel	-sin.
ωραίος/α/ο	2 ^ο ενικό πρόσωπο
Είσαι ωραίος/α/ο.	

Σύνδεση με συνδετικό ρήμα

Η μηδενική βαθμίδα σύνδεσης υπόκειται σε ένα περιορισμό : όταν ο ομιλητής θέλει να εξειδικεύσει την απόδοση ιδιότητας με τις έξη γραμματικές πληροφορίες που προσδιορίζουν αποκλειστικά το ρήμα τής Τουρκικής (π.χ. να τοποθετήσει την απόδοση ιδιότητας στο μέλλον, να εκφράσει δεοντικότητα, συνήθεια κλπ.) τότε οφείλει να χρησιμοποιήσει το συνδετικό ρήμα *ol-mak* "γίνομαι".

Ev	güzel	ol	-acak.
σπίτι	ωραίος/α/ο	γίνομαι	μέλλων
(Το) σπίτι θα γίνει ωραίο.			

Ev	güzel	ol	-malı.
σπίτι	ωραίος/α/ο	γίνομαι	δεοντικός
(Το) σπίτι πρέπει να γίνει (να είναι) ωραίο.			

Σύνδεση με ετεροσυνδετικά ρήματα

Τα ετεροσυνδετικά είναι δισθενή ή τρισθενή ρήματα που χαρακτηρίζονται από την αλλαγή τής συντακτικής τους συμπεριφοράς όσον αφορά την λειτουργία τού κατηγορουμένου. Η αλλαγή αυτή συνδέεται με την αλλαγή διαθέσεως ή ακόμη και με την αλλαγή σημασίας τού ρήματος με συνεπακόλουθη αλλαγή τού σθένους του. Συνίσταται δε η αλλαγή στο γεγονός ότι στη μία περίπτωση έχουμε απόδοση ιδιότητας (κατηγορούμενο) στο υποκείμενο τού ρήματος, ενώ στην άλλη περίπτωση η απόδοση ιδιότητας γίνεται στο αντικείμενο τού ρήματος.

Η Τουρκική διαθέτει τρία είδη ετεροσυνδετικών ρημάτων :

α) Με αλλαγή ενεργητικής-παθητικής διάθεσης.

Τα ρήματα αυτά στην ενεργητική διάθεση δεχονται κατηγορούμενο στο αντικείμενό τους·

Köy	Erol	-u	başkan	seç	-ti.
χωριό	Ερόλ	οριστ. αντικ.	πρόεδρος	εκλέγω	Εξακρ. παρελθόν
υποκείμ.	αντικείμενο		κατηγορούμενο	Ρήμα	
(Το) χωριό εξέλεξε τον Ερόλ πρόεδρο.					

ενώ στην παθητική φωνή δέχονται κατηγορούμενο στο υποκείμενό τους, όπως και τα συνδετικά ρήματα·

Erol	başkan	seçil	-di.
Ερόλ	πρόεδρος	εκλέγομαι	εξακρ. παρελθόν
υποκείμενο	κατηγορούμενο	Ρήμα	
(Ο) Ερόλ εκλέχτηκε πρόεδρος.			

β) Με αλλαγή ενεργητικής-μέσης διάθεσης.

Köy	-ü	gör	-üyor	-um.
χωριό	οριστ. αντικ.	βλέπω	εξελικτικό παρόν	1° ενικό πρόσωπο
αντικείμενο		Ρήμα		
Βλέπω το χωριό.				

Köy	büyük	gör-ün	-üyor.
χωριό	μεγάλος/η/ο	φαίνομαι	εξελικτικό παρόν
υποκείμενο	κατηγορούμενο	ρήμα	
(Το) χωριό φαίνεται μεγάλο.			

γ) Με αλλαγή σημασίας.

Erol	kitab	-i	bul	-du.
Ερόλ	βιβλίο	οριστ. αντικ.	βρίσκω	εξακρ. παρελθόν
Υποκείμενο	αντικείμενο		Ρήμα	
(Ο) Ερόλ βρήκε το βιβλίο.				

Το ρήμα *bul-mak* "βρίσκω" μπορεί να δεχτεί κατηγορούμενο στο αντικείμενό του οπότε, όμως, αλλάζει η σημασία του από "βρίσκω" σε "θεωρώ, κρίνω" όπως, άλλωστε, κάτι ανάλογο συμβαίνει και στα Ελληνικά.

Erol	kitab	-1	güzel	bul	-du.
Ερόλ	βιβλίο	οριστ. αντικ.	ωραίος/α/ο	βρίσκω	εξακρ. παρελθόν
υποκείμενο	αντικείμενο		κατηγορούμενο	Ρήμα	
(O) Ερόλ βρήκε (έκρινε, θεώρησε) το βιβλίο ωραίο.					

Σύνδεση με μη συνδετικά ρήματα

Πέραν των περιπτώσεων που αναφέραμε, η απόδοση ιδιότητας στην Τουρκική μπορεί επίσης να πραγματοποιηθεί και με μη συνδετικά ρήματα, δηλαδή με ρήματα πλήρους σημασίας, των οποίων το σθένος δεν επιβάλλει εγγενώς την ύπαρξη κατηγορουμένου. Όπως ακριβώς συμβαίνει με τα Ελληνικά⁹, στα Τουρκικά μπορεί να αποδοθεί ιδιότητα στο υποκείμενο ή αντικείμενο ενός μη συνδετικού ρήματος με την υποχρεωτική μεσολάβηση ενός συνδετικού δείκτη. Σ'αυτή την περίπτωση όταν ο ομιλητής δεσμεύεται ως προς την αλήθεια τής ιδιότητας που αποδίδει το κατηγορούμενο χρησιμοποιεί το συνδετικό δείκτη *olarak* "ως, όντας", παράγωγο τού συνδετικού ρήματος *ol-mak* "γίνομαι". Αντίθετα, όταν ο ομιλητής θέλει να διαφοροποιηθεί ή να δηλώσει επιφύλαξη ως προς την αποδιδόμενη ιδιότητα, τότε έχει στη διάθεσή του τους συνδετικούς δείκτες *gibi* "σαν" και *diye* "σαν".

- Κατηγορούμενο τού υποκειμένου με δείκτη *olarak* "ως"

Erol	mimar	olarak	çalış	-iyor.
Ερόλ	αρχιτέκτων	ως	εργάζομαι	εξελικτικό παρόν
υποκείμενο	κατηγορούμενο	συνδ. δείκτης	Ρήμα	
(O) Ερόλ εργάζεται ως αρχιτέκτονας.				

- Κατηγορούμενο τού υποκειμένου με δείκτη *gibi* "σαν"

Erol	köle	gibi	çalış	-iyor.
Ερόλ	σκλάβος	σαν	εργάζομαι	εξελικτικό παρόν
υποκείμενο	κατηγορούμενο	συνδ. δείκτης	Ρήμα	
(O) Ερόλ εργάζεται σαν σκλάβος.				

⁹ Βλ. κεφ. "Συνδετική σύνταξη" (σελ. 555-566) τής *Γραμματικής...* και ιδιαίτερα σελ. 562-564.

- Κατηγορούμενο τού αντικειμένου με δείκτη *olarak* "ως"

Başkan	Erol	-u	hizmetçi	olarak	al	-di.
Πρόεδρος	Ερόλ	οριστ. αντικ.	υπηρέτης	ως	Παίρω	εξ. παρ.
υποκείμενο	αντικείμενο		κατηγορ.	συνδ. δείκτης	ρήμα	
(O) πρόεδρος (προσ)έλαβε τον Ερόλ ως υπηρέτη.						

- Κατηγορούμενο τού υποκειμένου με δείκτη *diye* "σαν"

Erol	hasta	diye	izin	al	-di.
Ερόλ	άρρωστος	σαν	άδεια	Παίρω	Εξ. παρ.
υποκείμενο	κατηγορούμ.	συνδ. δείκτης	αντικ.	ρήμα	
(O) Ερόλ πήρε άδεια σαν (να ήταν) άρρωστος.					

Τέλος πρέπει να αναφέρουμε ότι ορισμένα μη συνδετικά ρήματα δέχονται ένα επιρρηματικό κατηγορούμενο.

Erol	mutlu	yaş	-iyor.
Ερόλ	ευτυχισμένος/η/ο	ζω	εξελικτικό παρόν
υποκείμενο	επιρρ. κατηγορ.	ρήμα	
(O) Ερόλ ζει ευτυχισμένος.			

Με τη σύντομη αυτή επισκόπηση τής Τουρκικής:

α) επιβεβαιώνεται το "συνεχές" που υποστηρίξαμε ως ένα χαρακτηριστικό τής συνδετικής σύνταξης:

μηδενική βαθμίδα σύνδεσης	σύνδεση με συνδετικά ρήματα	σύνδεση με ετεροσυνδετικά ρήματα	σύνδεση με μη συνδετικά ρήματα
>----->			

β) εμπλουτίζεται η τυπολογία τής συνδετικής σύνταξης με το παράδειγμα μιας γλώσσας όπου η απευθείας σύνδεση (μηδενική βαθμίδα σύνδεσης) τού προσδιοριζομένου στοιχείου με το στοιχείο που τού αποδίδει μια ιδιότητα είναι κανονική και συνηθισμένη:

γ) γίνεται σαφές ότι η ύπαρξη γραμματικών στοιχείων **κοινών** στο όνομα και στο ρήμα (ονοματορηματικά παρεπόμενα που χαρακτηρίζουν την Τουρκική) συμβάλλει στη συνδετική σύνταξη. Ο ομιλητής μπορεί έτσι να τοποθετεί την απόδοση ιδιότητας όχι μόνον στο παρόν (*-dir*) αλλά και στο παρελθόν (*-di* "εξακριβωμένο παρελθόν", *-miş* "ανεξακριβωτο παρελθόν") χωρίς τη μεσολάβηση συνδετικού ή άλλου ρήματος:

δ) προβάλλεται η λειτουργία τής γραμματικής κατηγορίας τού προσώπου ως ενεργοποιητή τού κατηγορουμένου (*tembel-im* "είμαι τεμπέλης").

ε) χαρακτηρίζεται η ιδιόμορφη χρήση τού συνδετικού ρήματος *olmak* "γίνομαι" τού οποίου η παρουσία γίνεται υποχρεωτική όταν ο ομιλητής θέλει να εξειδικεύσει την απόδοση ιδιότητας με πληροφορίες που δεν καλύπτονται από τα κοινά ονοματορηματικά παρεπόμενα.

στ) τέλος, υπογραμμίζεται η έλλειψη συνδετικού ρήματος αντίστοιχου προς το "είμαι" τής Ελληνικής.